

DINAMIKA VOJNIH TROŠKOVA U SAVREMENOM SVETU KAO FAKTOR GEOPOLITIČKOG POZICIONIRANJA DRŽAVA

Saša G. Đorđević
Univerzitet odbrane u Beogradu, Vojna akademija

Rad ukazuje na značaj ulaganja u odbrambene kapacitete jedne države, kroz prikaz njenih vojnih troškova kao referentnog indikatora vojne moći. S tim u vezi, prihvaćena je hipoteza da je vojna moć jedna od odlučujućih pretpostavki sadašnjeg i budućeg geopolitičkog pozicioniranja države, radi uspešne realizacije njenih strateških interesa. Interakcijom između ekonomije i vojske analizirana je dinamika kretanja vojnih troškova vodećih država nakon završetka Drugog svetskog rata, pri čemu je ustanovljeno da su međunarodni odnosi prolazili kroz različite faze, ali je u njihovoj osnovi ostalo međusobno nadmetanje u veličini vojnog potencijala. Zato se ukazala potreba da se rasvetle buduće namere i ambicije dominantnih zemalja u savremenom svetu, prvenstveno po pitanju ulaganja u oružane snage. Takođe, u navedenom kontekstu sagledano je mesto Republike Srbije u međunarodnim odnosima, sa težištem na analizi njenih vojnih troškova u poređenju sa okolnim zemljama, a u funkciji povoljnog geopolitičkog pozicioniranja. Kao zaključak analize prihvaćena je procena da će svetski vojni troškovi u narednoj deceniji nastaviti da rastu, ali će sastav te potrošnje biti sasvim drugačiji od sadašnjeg.

Ključne reči: *međunarodni odnosi, geopolitika, bezbednost, vojni troškovi*

„Nacije su prošle i nisu ostavile tragova,
i istorija o tome gole uzroke daje.

Tek jedan je jednostavan razlog u slučajevima svim.
Propale su, jer narodi njihovi nisu spremni bili.“¹

Uvod

Postupci i odnosi među državama u najvećoj meri su uslovljeni i nametnuti geopolitičkim interesima vodećih svetskih sila – dominantnih zemalja. Svaka je imperija u određenoj epohi želela da nametne svoj pogled na svet drugim narodima, što je dovodilo do velikih nacionalnih, ali i klasnih sukoba i promena, pri čemu je urušavanje starih i nastajanje novih sila dodatno destabilizovalo međunarodne odnose. U poslednjem odmerava-

¹ Rudyard Kipling, „Land and Sea Tales“, Macmillan and Co, Limited St.Martin's street, London, 1951, page 7.

nju titana – SAD i SSSR-a, od kojih je prvi zastupao društveno uređenje kapitalizma nasuprot socijalizmu, tj. davao prednost vrednostima slobode nasuprot jednakosti, pobedile su Sjedinjene Države i kapitalizam. Tako smo svedoci posledica sloma istorijskog kompromisa između nacionalne buržoazije i nekada moćne radničke klase, odnosno promotera socijalne države, te uspona neoliberalnog krila globalne elite² na čelo vladajućih društvenih i životnih dešavanja. Navedena globalna elita, prvenstveno iz SAD i EU, u savremenom procesu globalizacije želi da zadrži svoj primat i svetsku dominaciju, za šta koristi sva raspoloživa politička, ekonomska i vojna sredstva, u čijoj osnovi se nalazi primena doktrine „niskog intenziteta“³ i totalitarna ideologija novog svetskog poretka, radi stvaranja brojnih patuljastih država, koje će postati potencijalno tržište za transnacionalne korporacije (TNK) i jeftini izvori radne snage i prirodnih sirovina. Međutim, dominacija SAD ne uspeva više da se održi usled narastajuće ekonomske i vojne moći ostalih značajnih sila, pre svih Kine, Ruske Federacije i Indije, koje se snažno odupiru američkoj hegemoniji, što dovodi do konfliktnih situacija i izazivanja bezbednosnih kriza na prostorima gde im se sučeljavaju interesi.

Tokom odvijanja navedenih procesa odmeravanja moći svetskih sila, kao jedna od konstanti izdvojila se dominantna uloga vojnog faktora, koji svoju poziciju definiše prilikom formiranja i učvršćivanja državnog entiteta, bilo u nacionalnom ili građanskom smislu („nema snažne države bez snažne vojske“). To je naročito karakteristično za države koje uspevaju da ostvare dominaciju na regionalnom ili čak globalnom nivou, jer sve njih karakterišu moderne i visokoosposobljene oružane snage. Za dominantne zemlje oružana sila predstavlja osnovu dominacije, koja se izgrađuje iz ekonomske moći⁴, kako bi obe zajedno gradile i političku moć. Međutim, za male zemlje vojska je osnovni faktor odvratanja od neprijatelja. Istorija je potvrdila da vojna sila predstavlja osnovno merilo poštovanja i prestiža država, jer jedino snažna država može obezbediti ostvarivanje i očuvanje nacionalnih interesa. Od početka poznate istorije razne velike sile su se nadmetale da svojim vojnim prestižom i dominacijom obezbede više teritorije i resursa. Pri tome su međunarodni odnosi prolazili kroz različite faze, ali je u njihovoj osnovi ostalo međusobno nadmetanje u veličini vojnog potencijala. U navedenoj borbi povremeno su se izdvajale pojedine države – hegemoni određenog doba, ali se može tvrditi da su odnosi između vodećih svetskih sila većinom težili „ravnoteži snaga“⁵, sve do kraja XX ve-

² Povezanost najvećih svetskih transnacionalnih korporacija naučno su dokazali istraživači sa švajcarskog Federalnog instituta za tehnologiju iz Ciriha 2011. godine, u radu „Mreža globalne korporacijske kontrole“. Matematičkim modelima i metodima analizirali su vlasništvo korporacija i veze između njih, te utvrdili da svega 147 korporacija, isprepletenih vlasničkim vezama, kontrolišu većinu svetskog bogatstva. U centru ovog čvorišta nalaze se gigantske američke i evropske banke i fondovi: Barclays, Capital Group Companies Inc, FMR Corporation (Fidelity), AXA, State Street Corporation, JP Morgan Chase, Vanguard Group i ostale. Prema: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0025995>.

³ Džozef Naj (Joseph Nye) doktrinu „niskog intenziteta“ (Low Intensity Conflict), koju karakteriše širok spektar povezanih modaliteta sukobljavanja (politički, ekonomski, vojni, obaveštajni, propagandno-psihološki), naziva „meka moć“ (soft power), dok ruski teoretičari koriste izraz „hibridno ratovanje“. Videti opširnije: Džozef Naj, „Kako razumevati međunarodne sukobe“, Stubovi kulture, Beograd 2006; http://ruskarec.ru/politics/2015/05/03/rusija_se_sprema_za_hibridni_rat_sa_zapadom_39539.html.

⁴ Pol Kenedi je u svom epohalnom delu „Uspon i pad velikih sila“ dokazao da je ekonomska snaga ključni činiilac snage imperija kroz istoriju, te da se imperija urušava usled neodržive teritorijalne prerastegnutosti (overexpand), koja povećava troškove i time onemogućuje modernizaciju države i vojske. To je potvrdio i Jack Snyder u delu „Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition“.

⁵ Pojam koji se dugo koristi i relativno je prisutan u međunarodnim odnosima. Glavna funkcija ravnoteže snaga jeste da odbrani nezavisnost suverenih država od pretnje dominacijom.

ka, kada su SAD ostvarile istinsku globalnu dominaciju u svim domenima moći: ekonomskoj, vojnoj, tehnološkoj i kulturnoj. Naime, nakon bipolarnog nadmetanja svetskih sila i raspada SSSR-a međunarodne odnose je karakterisala dominacija jedine preostale svetske sile – SAD, što je trajalo sve do početka XXI veka, kada se u kontekstu suprotstavljanja američkoj hegemoniji ušlo u fazu multipolarnog ustrojstva međunarodnih odnosa, sa još nedovoljno jasnim tendencijama u podeli interesnih zona između svetskih sila. U analizi dinamike kretanja vojnih troškova vodećih država sveta, u članku su, iz praktičnih razloga, predstavljene poslednje tri faze međunarodnih odnosa, koje su usledile nakon završetka Drugog svetskog rata:

- faza bipolarnosti (hladni rat,⁶ 1945–1989),
- faza unipolarnosti (nakon 1989. godine i završetka hladnog rata) i
- faza multipolarnosti međunarodnih odnosa (period od početka XXI veka).

Vojni troškovi

Vojni troškovi⁷ predstavljaju osnovni parametar projekcije države prema svojim oružanim snagama i ključni su indikator njene vojne moći. Motivisani su različitim faktorima: jednim delom su određeni potrebom za bezbednošću, delom visinom raspoloživih finansijskih sredstava, a praksa je pokazala da na njih utiče i lobiranje interesnih grupa. Ipak, na vojnu sposobnost, pored nabavke, razvoja i održavanja naoružanja i vojne opreme, koji direktno proističu iz vojnih troškova, značajno utiču i kvalitet i motivisanost kadrova, akumulirana obuka njenih pripadnika i operativno iskustvo, što su, bez sumnje, faktori bez kojih se ne može u potpunosti proceniti vojna moć.

Najuočljivija potreba za vojnim troškovima iskazana je u periodu rata. Tako razlikujemo međunarodni i građanski rat. Prvi uvećava vojne izdatke za 2,5%, dok ih građanski rat uvećava za 1,8% bruto društvenog proizvoda (BDP), pri čemu je važno napomenuti da se vojni troškovi najčešće ne povećavaju naglo u mesecu kada rat počinje, niti naglo opadaju u mesecu u kojem se završava. Oni su prilično visoki neposredno pre početka rata, kao i kratko vreme nakon rata⁸. To dodatno potvrđuje da nijedan rat ne izbija iznenada, već prethodno postoje duži ili kraći periodi konflikta i ozbiljnih kriza.

Odbrambeni proračuni su svuda u svetu problematični za istraživanje, s obzirom na to da države prikrivaju podatke, odnosno kriju pojedine vojne projekte koji su značajni za njihovu bezbednost. Tako, na primer, Amerikanci su dugo finansirali prva dva nevidljiva aviona F-117 i B-2 raznim vanvojnim načinima. Takođe, Kina je apsolutno nepouzdana po tačnosti podataka i optužuje se za znatno veći vojni budžet nego što se prikazuje.

⁶ Hladni rat je izraz nastao u Španiji u XIII veku – „La guerra fria”, kojim su Španci opisivali svoj nelagodni život sa Muslimanima u Sredozemlju. Kasnije je korišćen radi opisivanja odnosa između zapadnih sila predvođenih SAD i istočnih sila predvođenih SSSR-om, koji se vodio od 1945. do 1991. godine. Hladni rat vođen je svim mogućim sredstvima, ali nije prerastao u oružani sukob. Primarno je obeležen političkim, ekonomskim, obavestajnim i propagandnim sukobima, radi suzbijanja uticaja neprijateljskog bloka, kao i trkom u naoružanju između Zapadnog i Istočnog bloka, odnosno SAD i SSSR-a u periodu nakon završetka Drugog svetskog rata.

⁷ Vojni troškovi izvedeni su iz definicije NATO-a i uključuju sve tekuće i kapitalne izdatke na oružane snage, uključujući izdatke za mirovne operacije, ministarstvo odbrane i ostale vladine agencije koje se bave odbranom, kao i određene paravojne snage i vojni svemirski program. Navedena definicija ne odražava u potpunosti sve vojne izdatke, ali ju je prihvatio SIPRI (Institut za istraživanja mira, Švedska) radi praćenja vojnih sadržaja po zemljama i globalno.

⁸ Collier Paul, Anke Hoeffler, „Military Expenditure, Threats, Aid, and Arms Races”, World Bank 2002, page 4.

Zvanična statistika govori da su vojni troškovi u svetu 2014. godine iznosili 1.776 milijardi US \$ (tabela 2). Navedeni troškovi predstavljaju 2,3% ukupnog svetskog BDP-a. S obzirom na to da se radi o količini ukupne svetske godišnje proizvodnje usmerene za odbranu, navedeni iznosi jasno pokazuju koliku važnost države pridaju vojsci u odnosu na druge oblike javne, privatne i investicione potrošnje.

Dinamika vojnih troškova od hladnog rata do perioda multipolarnosti

Ako započnemo analizu vojnih troškova sagledavanjem veličine vojnih budžeta u periodu hladnog rata (1945–1989) i trke u naoružanju, kao jednoj od njegovih bitnih odrednica, svet je, prema proceni međunarodnih institucija, tada za vojne potrebe izdvajao više od 1.500 milijardi US \$ godišnje ili oko 5,6 % BDP-a. Krajem devedesetih godina prošlog veka taj iznos je smanjen na oko 760 milijardi US \$ ili 3,8 % BDP-a. Prema tome, do kraja XX veka vojni troškovi u svetu su smanjeni nominalno za trećinu u odnosu na prethodni desetogodišnji period, a realno, zbog pada kupovne moći US \$, čak za polovinu. Bipolarnost u međunarodnim odnosima u periodu hladnog rata najbolje ilustruje prikaz vojnih troškova 1970. godine, kada su SAD izdvajale 209, a SSSR 170 milijardi US \$, u odnosu na britanskih 26, francuskih 21, kineskih 37 i indijskih 9 milijardi US \$ (tabela 1).

Tabela 1 – Vojni troškovi dominantnih zemalja u periodu 1950–1990⁹ (u milijardama US\$)

	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
SAD	69	168	209	196	288
SSSR	91	95	170	247	299
Kina	8	16	37	45	53
Indija	2	4	9	12	24
V. Britanija	23	29	26	29	35
Francuska	11	22	21	28	34
Z. Nemačka	0	20	21	27	32

Međutim, na samom zalasku XX veka vojni troškovi u svetu se povećavaju. Ipak, zbog velike stope rasta BDP-a, koja nadmašuje rast vojnih izdataka u periodu između 1988. i 2003. godine, udeo vojnih izdataka u BDP-u opao je sa prosečnih 2,87% na 2,18% i u celom razdoblju beleži mali, ali konstantan pad, što je u suprotnosti sa kretanjima apsolutne veličine vojnih izdataka koji nakon 1997. godine počinju umeren ali postojan rast. Uzrok takvih kretanja leži u različitim stopama rasta BDP-a i vojnih izdataka. Odnos vojnih izdataka i BDP-a kao veličine uveliko zavisi od kretanja realne stope rasta. Veća stopa rasta BDP-a u nekoj zemlji može smanjiti ili održati vrednost udela za odbranu u BDP-u na istom stepenu, uz istovremeni rast vojne moći. Takođe, niska stopa izdvajanja za vojsku u bogatim zemljama s višim BDP-om generiše mnogo veću sumu vojnih izdataka u odnosu na zemlje koje imaju manji bruto društveni proizvod uz istu stopu.¹⁰

⁹ "Long-Term Economic and Military Trends 1950-2010", Rand Corporation, Santa Monica 1989, page 17.

¹⁰ Videti opširnije: Todorović Miloš, Đorđević Saša, „Perspektive razvoja dominantnih zemalja u međunarodnim odnosima”, Zbornik radova međunarodne konferencije upravljanja kvalitetom i pouzdanošću, Istraživački centar Prijedor, Čačak 2015, strana 774-778.

U tabeli 2 prikazani su vojni troškovi dominantnih zemalja u odnosu na BDP u sadašnjoj fazi međunarodnih odnosa, koju karakteriše multipolarnost, gde se takođe jasno uočava uslovljenost rasta vojnih izdataka od rasta BDP-a određene zemlje.

Tabela 2 – Vojni troškovi dominantnih zemalja u multipolarnom svetu u odnosu na BDP¹¹
(u milijardama US\$)

	Vojni troškovi u mlrd \$		Udeo vojnih troškova u 2014. u %		Rast vojnih troškova 2004–2014. u %	Rast BDP-a 2004–2014. u %
	2004.	2014.	Udeo u BDP	Udeo u svetskim vojnim Tr		
SAD	465	610	3,8	34	131	137
Kina	40	216	2,1	12	540	478
Rusija	20	85	4,5	5	425	355
EU	243	278	1,5	2,9	114	143
Svet	1.361	1.776	2,3	100	130	190

Danas su SAD, kao i u periodu nakon završetka hladnog rata najveći vojni potrošač, bez obzira na to što su Amerikanci u okviru tekućih mera za smanjenje budžetskog deficita smanjili vojne izdatke, tako da je potrošnja opala za 20% od svog vrhunca u 2010. godini, što je usledilo prvenstveno zbog američkog vojnog povlačenja iz Iraka i Avganistana. To i dalje nije ugrozilo primat SAD, čiji su vojni troškovi i dalje veći nego ukupni troškovi u sledećih sedam zemalja sa najvećim izdacima za odbranu, pri čemu su samo dve zemlje sa ove liste potencijalni američki neprijatelji (Kina i Rusija). Kao slikovit primer vojne potrošnje SAD može poslužiti podatak koji je izneo američki profesor Dejvid Vajn u svojoj knjizi „Base Nation”, da SAD koriste oko 800 vojnih baza širom sveta koje koštaju oko 100 milijardi US \$ godišnje¹². Iako je teritorijalno osvajanje države u sadašnjim međunarodnim okolnostima prevaziđeno ekonomskim izrabljivanjem od strane TNK dominantnih država, SAD ne zanemaruju ulogu i značaj vojnih baza, koje izmeštene van matične države učvršćuju i štite geopolitičke interese na navedenoj teritoriji i obezbeđuju vojno prisustvo širom sveta, čime dodatno stvaraju oslonac za dalju ekspanziju. Nasuprot SAD, V. Britanija, Francuska i Rusija, u ukupnom broju, koriste oko 30 vojnih baza po svetu.

U 2014. godini američki vojni izdaci iznosili su 610 milijardi US \$, što predstavlja 34% ukupnih svetskih troškova za vojsku. U SAD se navedena potrošnja opravdava stavom da su one i dalje jedina globalna supersila i da njeni vojni efektivni moraju biti primereni globalnim obavezama. Sjedinjene Države doživljavaju svoju ekonomsku, vojnu i tehnološku nadmoć kao mandat za svetsku hegemoniju, što obrazlažu „američkom izuzetnošću”¹³, koja joj nalaže da štite prvenstveno svoje ekonomske interese širom sveta. Pri

¹¹ <http://www.sipri.org>, <http://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal/EDA>,
<http://data.worldbank.org/country/EUU>

¹² David Vine, "Base Nation-How U.S. Military Bases Abroad Harm America and the World", Metropolitan/Henry Holt, Kirkus Reviews Issue, New York 2015.

¹³ Američka izuzetnost odražava uverenje da Amerikanci imaju veća prava od drugih. Takav stav nije nov u istoriji, jer su u različitim epohama dominantne zemlje: Britanija, Francuska, Španija i ostali smatrali sebe povlašćenima. Ostalo je zabeleženo da se prva aluzija na američku izuzetnost pojavila u službi puritanskog sveštenika Džonatana Vintropa u Bej koloniji (današnji Masašusets), sto godina pre američke nezavisnosti

tome je naglašeni budžet Pentagona u velikoj meri posledica duboke isprepletenosti vojnoindustrijskog kompleksa sa političkim sistemom i ekonomijom u SAD. Naime, oružane snage su veliki potrošač koji održava hiljade radnih mesta, što utiče na političke lidere u čijoj državi se realizuju skupi vojni projekti i od čega u velikoj meri zavisi lokalna privreda. Zato ne čudi da najvećim svetskim silama, kao što su SAD, Kina, Rusija, EU i Indija, ulaganje u vojsku predstavlja strateško pitanje kojem posvećuju značajnu pažnju, čak i u najtežim ekonomskim uslovima.

Tabela 3 – Vojni troškovi dominantnih zemalja u periodu od 2004. do 2014. godine¹⁴
(u milijardama US \$)

	SAD		V. Britan.		Nemačka		Francuska		Kina		Rusija		Indija	
	Iznos	% BDP-a	Iznos	% BDP-a	Iznos	% BDP	Iznos	% BDP-a	Iznos	% BDP-a	Iznos	% BDP	Iznos	% BDP-a
2004.	465	3,79	54	2,43	38	1,40	53	2,58	40	2,06	21	3,53	20	2,83
2005.	503	3,84	55	2,38	38	1,38	53	2,48	46	2,02	27	3,56	23	2,76
2006.	528	3,80	57	2,32	38	1,31	55	2,42	57	2,03	35	3,49	24	2,53
2007.	557	3,85	66	2,31	43	1,78	60	2,35	72	2,05	44	3,39	28	2,34
2008.	621	4,22	66	2,44	48	1,33	66	2,33	92	2,02	56	3,33	33	2,55
2009.	669	4,64	58	2,62	47	1,44	67	2,55	112	2,19	52	4,14	39	2,89
2010.	698	4,67	58	2,53	46	1,40	62	2,41	123	2,07	59	3,82	46	2,71
2011.	711	4,59	60	2,49	48	1,33	65	2,32	147	2,01	70	3,67	50	2,57
2012.	685	4,24	59	2,36	46	1,36	60	2,30	170	2,02	81	3,98	47	2,50
2013.	640	3,82	57	2,44	48	1,31	62	2,28	191	2,02	88	4,19	47	2,45
2014.	610	3,50	60	2,15	46	1,24	62	2,25	216	2,06	84	4,47	50	2,38

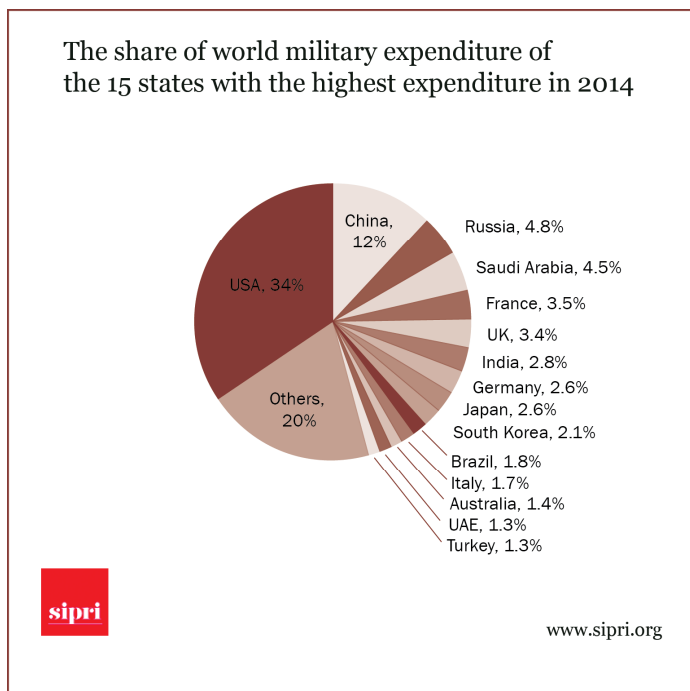
Naredna tri najveća vojna potrošača – Kina, Rusija i Saudijska Arabija svake godine znatno povećavaju svoje vojne troškove. Pri tome su SAD u pogledu povećanja vojnih izdataka u narednom periodu prilično ograničene, usled unutrašnjih političkih previranja, dok je Kina u svakom trenutku sposobna da ih uveća, u skladu sa njenim geopolitičkih izazovima.¹⁵ Saudijska Arabija je u 2014. godini postala najveći svetski vojni potrošač po stanovniku (per capita), jer njena potrošnja za vojne potrebe iznosi 2,75 US \$ po stanovniku. Veliko povećanje vojne potrošnje u Saudijskoj Arabiji nije posledica samo bezbednosne nestabilnosti u tom regionu, već delom iz razloga što se na taj način deo enormnih prihoda od nafte (Saudijska Arabija je najveći izvoznik nafte u svetu) legalizuje na privat-

1776. godine. On je opisao koloniju kao „blistavi grad na brdu”, što je imalo versko i političko značenje, a u funkciji uspostavljanja pobožnije i pravednije političke zajednice, nasuprot tadašnjem britanskom ugnjetavanju. Kasnije su Tomas Pejn u svom pamfletu „Zdrav razum” 1776. godine i Aleksis de Tokvil u knjizi „Demokratija u Americi” iz 1835. godine opisali Amerikance kao „izuzetne”. Nakon hladnog rata američka izuzetnost je postala ratni poklič da SAD iskoriste prednost pozicije jedine supersile u deklarisanjoj promociji demokratije, slobode i ljudskih prava.

¹⁴ <http://www.sipri.org>.

¹⁵ Pojedini stručnjaci naglašavaju istorijski faktor u sadašnjem usponu Kine, pri čemu ističu da je ona veoma dugo bila središte svetskog sistema, te da je taj status samo privremeno ugrožen usponom Zapada u prethodna dva veka i da se Kina sada neminovno vraća na svoje mesto koje joj pripada, pre svega zbog ogromnih ljudskih i materijalnih resursa kojima raspolaže.

nim računima, kako tamošnje elite, tako i trgovaca naoružanjem, pre svega iz SAD,¹⁶ čime se dodatno učvršćuje i stimuliše političko savezništvo i diversifikuje energetska bezbednost SAD. Iako su SAD treći svetski proizvođač nafte, više od polovinu svojih potreba za „crnim zlatom” pokrivaju uvozom iz Kanade, Meksika i Saudijske Arabije i tako dodatno štite svoje ograničene resurse kao „neprikosnovenu rezervu” za budući period neizvesnosti po pitanju izvora energije.

Grafikon 1 – Udeo vojnih izdataka 15 zemalja sa najvećim vojnim troškovima u 2014. godini¹⁷

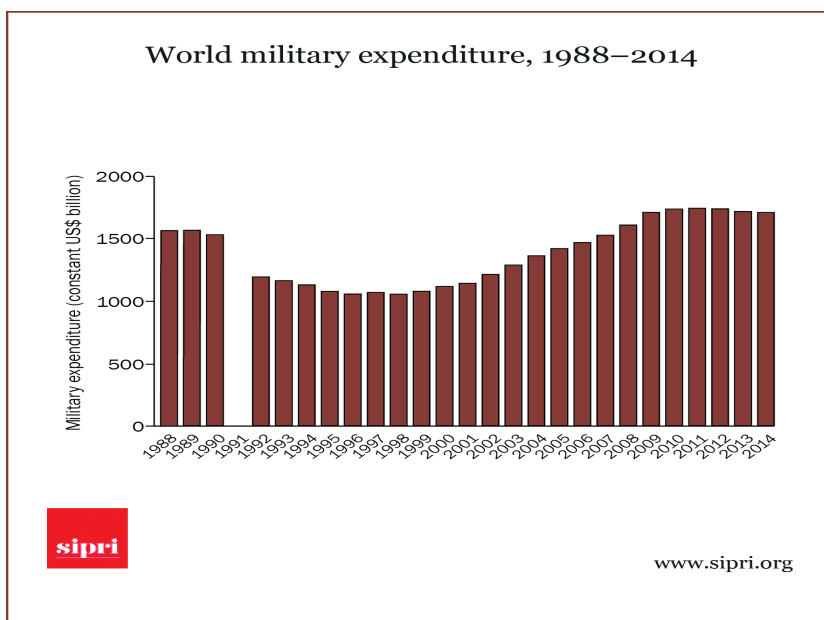
Preciznije posmatrano, vojni troškovi u poslednje tri godine na svetskom nivou opadaju, većinom zbog smanjenja u SAD i državama zapadne Evrope, dok su povećanja vojne potrošnje evidentirana u Aziji, Istočnoj Evropi, Srednjem istoku i Africi. Radi se, zapravo, o malim smanjenjima (1,7% u odnosu na 2011. godinu), zbog čega se može zaključiti da većina država, naročito u odnosu na period nakon završetka hladnog rata, i dalje ulaže u vojsku vrlo značajna sredstva. Nasuprot trendu smanjivanja vojnih izdataka na Zapadu, na Srednjem istoku je povećanje

¹⁶ Međunarodni transfer naoružanja u periodu 2010–2014. godine je za 16% veći u odnosu na prethodni petogodišnji period (2005–2009). Najveći izvoznici naoružanja su SAD, Rusija, Kina, Nemačka i Francuska, dok su najveći uvoznici Indija, Saudijska Arabija i Kina. Već nekoliko godina najveći prodavci naoružanja (izvan Kine) jesu: Lockheed Martin (SAD), Boeing (SAD), BAe Systems (V.Britanija), Raytheon (SAD), Northrop Grumman (SAD) i General Dynamics (SAD). Prema: <http://www.sipri.org/research/armaments/production/recent-trends-in-arms-industry>.

¹⁷ <http://www.sipri.org>.

vojnih izdataka tokom 2011. godine iznosilo 3,5%, da bi od tada raslo u proseku 10% godišnje.¹⁸ Još je izrazitiji trend povećanja kod ostalih svetskih sila na Istoku, gde je u periodu od 2004. do 2014. godine Kina povećala vojne izdatke za 540%, a Rusija za 425% (tabela 2).

Jedan od uzroka pada vojnih izdataka u SAD i Zapadnoj Evropi vezan je za ekonomske poteškoće s kojima se suočavaju zemlje pogođene svetskom ekonomskom krizom (skroman rast BDP-a, problemi javnog duga i ostalo). Međutim, činjenica da je Kina povećala izdvajanja za vojsku za gotovo isto toliko koliko su ih SAD smanjile i da je Rusija 2013. godine prvi put u poslednjih 10 godina investirala veći deo svog BDP-a u oružanu silu od SAD, ukazuju na značajnu promenu perspektive globalnih odnosa između dominantnih zemalja. Kina je za vojne potrebe 2014. godine uložila 2,06% BDP-a, čime je vojni budžet najveće svetske ekonomije¹⁹ dostigao 216 milijardi dolara. Rusija je istovremeno izdvojila 4,47% BDP-a u vojsku, što je više od američkih 3,50%. Prema tome, raspoloživa saznanja ukazuju na to da Zapad na oružane snage troši manje, dok se Bliski istok i Azija naoružavaju, što implicira mogućnost značajnih promena i rotaciju u redosledu vojne moći. Da se SAD u svojstvu hegemonu nalaze na silaznoj putanji ukazuje i ponašanje njenih dosadašnjih „satelita“, poput Turske, Saudijske Arabije i Pakistana, koji nisu više pouzdani u meri u kojoj su bili nekada.

Grafikon 2 – Vojni troškovi u periodu od 1988. do 2014. godine²⁰

¹⁸ The Military Balance 2015, The International Institute for Strategic Studies, London, 11. February 2015, page 3.

¹⁹ Kina je od 2014. godine prva po veličini BDP-a (prema paritetu kupovne moći – PPP), koji je iznosio 17.617 mlrd US \$. Američki BDP je po istoj metodologiji 2014. godine iznosio 17.419 US \$. Prema: IMF World Economic Outlook (WEO), April 2015.

²⁰ <http://www.sipri.org>.

Države EU, gde je većina zemalja članica NATO-a (dominantna zemlja u savezu je SAD), pokazuju tendenciju pada vojnih izdataka. Prema godišnjem izveštaju NATO-a iz juna 2015. godine,²¹ tokom 2014. godine samo su pojedine evropske zemlje (Grčka, Francuska i Velika Britanija) dostigle vojnu potrošnju iznad 2% BDP-a, iako se od svake države članice NATO-a očekuje da najmanje toliko izdvaja za potrebe odbrane. Stoga ne čudi upozorenje NATO zvaničnika da „Evropa postaje kontinent slobodnih jahača pod okriljem američke zaštite”,²² pri čemu se naglašava značaj pojedinačnog doprinosa svake zemlje članice kolektivnoj bezbednosti. Analizirajući trend vojne potrošnje za evropske zemlje članice NATO-a, prema navedenom izveštaju NATO-a može se ustanoviti kontinuirani pad u odnosu na period 1995–1999, kada je iznosio 2% BDP-a, do perioda 2000–2014, kada je iznosio 1,5% BDP-a. Radi ilustracije navedenog pada može nam poslužiti istraživanje European Defense Agency (DEA), koje pokazuje da su ukupni troškovi odbrane EU u periodu 2006–2013. godine pali za 32 milijardu US \$.²³ Nasuprot tome, ne isključuje se mogućnost da na suprotan trend u dinamici vojnih troškova EU u narednom periodu utiču aktuelna Ukrajinska kriza i ruska intenzivna modernizacija oružanih snaga, što zemlje Zapada smatraju bezbednosnom pretnjom.

Proces profesionalizacije evropskih vojnih snaga praćen je značajnim smanjenjem njihovog obima. Primera radi, 1975. godine ukupan broj vojnih snaga država članica iznosio je 2,8 miliona, zatim 2,5 miliona 1990. godine, da bi u toku 2009. godine bio smanjen na 1,6 miliona, a 2012. godine na samo 1,4 miliona vojnika. Vojne snage EU trenutno imaju oko 1,45 miliona vojnika, ali od tog broja samo 49.550 vojnika poseduje kapacitet „projekcije”, tj. slanja izvan teritorije EU u operacije upravljanja krizama, što predstavlja 3,4% od ukupnog broja vojnih snaga EU²⁴. Među državama članicama samo Francuska i Velika Britanija mogu da pošalju veliki broj vojnih snaga u okviru operacija upravljanja krizama. Pored toga, među članicama postoji bojazan da će njihov doprinos, pa samim tim i visina troškova, u nekom multinacionalnom projektu biti veći u odnosu na druge države, pa odluke o planiranju nastavljaju da donose izolovano, bez ikakve koordinacije sa drugim državama. U osnovi takvog ponašanja jeste strategija da se participacija ne zasniva na sadašnjim već budućim interesima, što je zasnovano na negativnoj platformi, jer je u temelju budućih interesa i poraz budućeg protivnika. Posledica ove situacije je održavanje suvišnih kapaciteta, uz istovremeni manjak strateških kapaciteta. Tako vojni budžeti 28 država članica EU iznose više od 278 milijardi US \$²⁵, što Evropsku uniju čini drugom vojnom silom na svetu. Međutim, heterogenost njenih odbrambenih potencijala onemogućava je da svoju vojnu moć projektuje globalno.

Navedeni podaci ukazuju na to da je najozbiljniji problem EU njena dezintegriranost, koja se ispoljava naročito u poslednje vreme, usled zloupotrebe dominacije Nemačke u evrozoni, prvenstveno ekonomske. Ogroman nemački suficit tekućeg bilansa, generisan suzbijanjem visine nadnica kako bi se stimulisao izvoz, istovremeno je i uzrok krize evrozone i prepreka njenom rešavanju. Pre sadašnje ekonomske krize nemački suficit je kori-

²¹ NATO annual report, Public Diplomacy Division, Bruxelles 2015, page 6.

²² <http://natocouncil.ca/nato-spending-report-members-fail-to-meet-2-threshold>

²³ <http://www.eda.europa.eu/info-hub/news/2015/03/31/latest-defence-data-published>

²⁴ European Defence Agency, Annual Report 2013, Defence Data 2012. Prema: <http://www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/defence-data-booklet-2012-web>.

²⁵ <http://www.sipri.org>.

šćen za „loše” pozajmice zemljama južne Evrope. Sada kada je nemački godišnji suficit narastao na 233 milijarde evra, što je 8% BDP-a, više se ne reciklira u južnoj Evropi, pa depresirana domaća potražnja izvozi deflaciju i tako produbljuje dužničku krizu evrozone. Na taj način nemački spoljnotrgovinski suficit krši pravila evrozone kojima se ciljalo upravo na to da se ovakve neravnoteže izbegnu. Isto tako, pozajmice koje su članice evrozone davale Irskoj, Portugaliji i Španiji primarno su korišćene za spasavanje nesolventnih lokalnih banaka, a time i njihovih nemačkih kreditora. U zamenu za te kredite Nemačka je uspostavila mnogo veću kontrolu nad budžetima zemalja članica evrozone, čime se dalje podstiče ekonomska stagnacija, politička polarizacija i ekstremni nacionalizam koji generiše nove bezbednosne izazove, rizike i pretnje. Ono što je indikativno sa vojnog aspekta jeste da će u takvoj situaciji razvoj vojnih kapaciteta EU nastaviti da trpi ograničenja, odražavajući različitost političko-vojnih interesa država članica EU.

Kao praktičan primer nemačke dominacije u evrozoni može poslužiti karakterističan slučaj sa Grčkom, koja se od početka ovog veka nalazi među prvih pet kupaca naoružanja u svetu i to najviše od nemačkih preduzeća „Ferostal” (Ferrostaal), „Rajmetal” (Rheinmetal) i „Dajmler-Benc” (Daimler-Benz). Pri tome su navedeni kupoprodajni odnosi bili uslovljeni mitom i izbegavanjem finansijskih obaveza nemačkih preduzeća angažovanih u Grčkoj²⁶. Takođe, istraživanje Lajbnic instituta za ekonomske studije pokazuje da je Nemačka profitirala od dužničke krize u Grčkoj, odnosno da je po tom osnovu zaradila čak 100 milijardi evra. Pomenuta suma je veća od troškova krize u Grčkoj, a predstavlja iznos koji je Nemačka uštedela po osnovu nižih kamata na hartije od vrednosti koje je vlada u Berlinu emitovala u vreme kada su one bile veoma tražene, jer su ih strani investitori smatrali sigurnim utočištem. U studiji se navodi i da su obveznice drugih zemalja, poput SAD, Francuske i Holandije, imale dobiti od grčke krize, ali u znatno manjem obimu²⁷.

Navedeni slučaj jasno ukazuje na to da održivost bilo kog saveza država zahteva, pored institucionalne integracije koja je zapravo integracija elite (kroz nju se održava, ali i proizvodi elita), uporednu implementaciju funkcionalne integrisanosti (slobodan protok robe, kapitala i ljudi), kako bi se u potpunosti integrisala zajednica, tako da delotvorno i istinsko jedinstvo saveza sve više postaje pitanje ravnopravnosti umesto forme i poštovanja birokratskih procedura. Uz sve učestalije pojave ksenofobije, rasizma, a u pojedinim delovima Evrope čak i fašizma, moguće je da je odložena realizacija plemenite ideje ujedinjavanja evropskih naroda „od Atlantika do Urala”, kao garancija balansirano i mirnog okruženja na duži period, a podstaknuta je pojava novih konflikata i kriznih žarišta.

Među indikatorima koji dopunjuju prikaz vojne moći nalaze se kvantitativni podaci o broju vojnika i ostalim relevantnim elementima oružanih snaga na zemlji, vodi i u vazdušnom prostoru. U tabeli 4 nalazi se prikaz vojnih snaga dominantnih zemalja po navedenim pokazateljima koji dodatno oslikavaju odnose u vojnoj moći.

²⁶ Tokom 2009. godine, usled svetske ekonomske krize, Grčka je potrošila 8 milijardi evra (3,5% BDP-a) na odbranu. Tadašnji grčki ministar odbrane Akis Konakulos primio je mito od nemačkih preduzeća i početkom 2015. godine je osuđen na zatvorsku kaznu. Grčki sud tada je imao dokaze da je nemačka firma „Hohtif” (Hochtief), velika konstrukciona kompanija koja je angažovana u Grčkoj, masovno izbegavala porez. Utvrđeno je da navedena kompanija nije uplaćivala Grčkoj fiskalne obaveze u poslednjih 20 godina i da je njeno dugovanje preko milijardu evra. Prema: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/510247/Dan-kad-su-banke-zamenile-tenkove-1-Diktatura-finansijskih-terorista>.

²⁷ <http://www.iwh-halle.de/e/publik/presse/30-15.pdf>

Tabela 4 – Prikaz vojnih snaga dominantnih zemalja 2015. godine²⁸

	Ljudstvo		Zemlja			Vazduh		Voda		
	Aktivan sastav	Rezervni sastav	Tenkovi	Oklop. vozila	Art. oruđa	Vojni avioni	Helikopteri	Vojni brod.	Nosači aviona	Podmornice
SAD	1.400.000	1.100.000	8.848	41.062	4.564	13.892	6.196	473	20	72
Rusija	766.055	2.485.000	15.398	31.298	14.390	3.419	1.120	352	1	55
Kina	2.333.000	2.300.000	9.150	4.788	9.726	2.860	908	673	1	67
Indija	1.325.000	2.143.000	6.464	6.704	7.996	1.905	584	202	2	15
V. Britanija	146.980	182.000	407	5.948	269	936	402	66	1	10
Francuska	202.761	195.770	423	6.863	602	1.264	601	113	4	10
Nemačka	179.046	145.000	408	5.869	204	663	355	81	0	4

Iz navedenog prikaza se vidi da su SAD zadržale primat u svetu po pitanju veličine i snage oružanih snaga. To se naročito odnosi na oružane snage SAD namenjene za izvršavanje borbenih zadataka na vodi i u vazдушnom prostoru, dok po broju vojnika i oruđa na kopnu prevagu odnose oružane snage Rusije, Kine i delimično Indije.

Raspoloživa saznanja o ulaganju napora ostalih dominantnih zemalja, bez SAD, za primarno povećavanje vojnih troškova, pokazuju da se sve više pažnje poklanja modernizaciji i usavršavanju oružanih snaga, naročito u onim segmentima gde se zaostaje za ostalim konkurentima. Sve intenzivnija vojnotehnička saradnja Kine i Rusije ubrzava modernizaciju Narodnooslobodilačke armije Kine, što utiče na ozbiljne pomake u poboljšanju kineskih vazdušnih, a naročito pomorskih snaga.²⁹ Kina je najveći kupac ruskih borbenih aviona, već dugo lansira veštačke satelite u orbitu, od kojih neki imaju i vojni značaj, izradila je prvi nosač aviona koji definiše ozbiljne vojne efektivne i prisustvo ne samo u teritorijalnim vodama Kine, već odražava njenu ambiciju da postane pomorska sila. Kina je jedina dominantna sila koja može da ostvari i kopnenu i pomorsku moć, za razliku od Rusije i Nemačke koje su uvek bile kopnene sile, dok su se Velika Britanija i SAD ostvarivale prevashodno kao pomorske sile. Iako zvanična Kina negira planove za izgradnju vojnih baza van zemlje, u akademskoj javnosti aktivno se zagovara teza o kineskim strateškim uporištima u Africi i Aziji, prvenstveno u funkciji zaštite pomorskih transportnih puteva.

Što se tiče ruskih oružanih snaga, treba naglasiti njene ogromne nuklearne potencijale, bez obzira na to što je većina nasleđena iz sovjetskog perioda, kao i veliki deo ostale vojne opreme. Upravo je to razlog što je Rusija u poslednje vreme pokazala ozbiljnu nameru da modernizuje svoju vojsku i revitalizuje odbrambenu industriju. Nastavak uvođenja strateških aviona i gradnja novih nosača aviona i podmornica najvažniji su projekti koji ukazuju na to da Rusija ulaže posebne napore da potvrdi svoju vojnu dominaciju. U prilog tome govore podaci da su vojna izdvajanja Rusije u odnosu na BDP, prvi put za poslednjih 10 godina, veća od američkih. Pored toga, najnovije vojno angažovanje Rusije u oktobru 2015. godine u Siriji odražava njene globalne ambicije, koje su izrasle i temelje se na prethodnim uspešnim vojnim operacijama tokom 2008. godine u Gruziji i 2014. na

²⁸ <http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail>.

²⁹ Indikativno je da je Kina zvanično saopštila da je od prvog Opijumske rata 1839. godine, kada su je bombardovali Britanci kako bi prodavali opijum iz Indije, pa do osnivanja Narodne Republike Kine 1949. godine, bila meta preko 470 napada i invazija koje su došle upravo s mora. Prema: <http://www.fakti.org/globalpor/kina/sovjetski-%E2%80%9E-varjag-%E2%80%9C-u-kineskoj-sluzbi>.

Krimu, čime je sprečila dalje približavanje NATO-a svojim granicama. U tom smislu Rusija se pokazala dovoljno ekonomski osnaženom i politički promišljenom da ne dozvoli zadržavanje dominantnog položaja SAD u XXI veku, naročito u eksploataciji vojne sile, odnosno ekspanziji NATO-a na nove prostore.

Evropski kvantitet naoružanja i vojne opreme, naročito nakon završetka hladnog rata, znatno je redukovan. U periodu od 1995. do 2015. godine broj borbenih tenkova umanjen je sa oko 25.000 na malo iznad 8.000, dok je broj borbenih aviona prepolovljen, sa 5.400 na 2.400³⁰. S druge strane, napredak u tehnologiji usmeren je ka povećanju kvaliteta i efikasnosti neubojitih kapaciteta i većoj preciznosti naoružanja, što će u budućnosti uticati na izmene u samoj prirodi konflikta. U tom smislu primetno je nastojanje da se zadrži tehnološka prednost, pri čemu se razvija vojna tehnologija koja smanjuje rizik ljudskih gubitaka od vojnih i nevojnih pretnji. Bez obzira na navedena ograničenja, zemlje EU, u okviru NATO-a i uz liderstvo SAD, angažuju svoje oružane snage u brojnim kriznim žarištima širom sveta, pri čemu preduzimaju i sve intenzivnije političke i obaveštajno-bezbednosne operacije kojima dodatno izmeštaju bezbednosne izazove van svojih teritorija.

Perspektive razvoja vojnih troškova u svetu

Po pitanju daljeg razvoja i dinamike vojnih troškova u svetu može se izdvojiti procena AVASCENT-a (konsultantska firma iz SAD koja već 30 godina izrađuje procene iz domena odbrane i nacionalne bezbednosti),³¹ po kojoj će svetski vojni troškovi u narednih deset godina rasti po stopi od 5%, ali će sastav te potrošnje biti sasvim drugačiji od sadašnjeg. Naime, navedeni rast će se prebaciti na Aziju, Bliski istok i Severnu Afriku, gde će ekonomski razvoj i bezbednosna nestabilnost podstaći značajan porast vojne potrošnje. Ove tendencije mogu se tumačiti kao prirodna posledica ekonomskog rasta ostalih dominantnih zemalja, ali i kao moguća preraspodela vojne moći i nova trka u naoružanju. Iako će evropski deo vojne potrošnje u narednoj deceniji stagnirati, ostaće zapaženo učešće Evrope, prvenstveno zbog očekivanog kontinuiranog rasta od 4,5% u pojedinim zemljama, poput Poljske i baltičkih zemalja, koje projektuju dodatne bezbednosne rizike zbog „ambicioznog” ponašanja Rusije.

Slične su procene i projekcije globalnih stratejskih trendova koju je aprila 2014. godine izradio Centar za razvoj, koncepte i doktrinu Ministarstva odbrane Velike Britanije³², prema kojima će kineski troškovi za odbranu biti rival američkim u narednih 30 godina, odražavajući ekonomski rast Kine. Navedene dve globalne sile verovatno će za odbranu trošiti više od ostalih zemalja, sve do 2045. godine, kada će njihova vojna potrošnja iznositi više od polovine svetskih vojnih troškova. Takođe će rasti i indijski vojni budžet, dok će ruski rasti, ali manje od navedena tri. Evropa će nastaviti da troši određena sredstva za oružane snage, ali je malo verovatno da će doći do značajnijeg povećanja, osim ukoliko se ne pojavi veća bezbednosna pretnja. Prema navedenoj proceni, vojni troškovi u 2045. godini iznosiće za SAD 1.335 milijardi, Kina će trošiti 1.270 milijardi, Indija 654 milijardi, dok će Rusija za odbranu izdvajati 295 milijardi US \$.

³⁰ The Military Balance 2015, The International Institute for Strategic Studies, London, 11. February 2015, page 2.

³¹ Top Trends in Defense 2014-2024, AVASCENT, Washington, July 2014, page 1-3.

³² Global Strategic Trends – Out to 2045, Ministry of Defence UK, Crown Copyright 06/14, page 93.

S obzirom na to da je vojska u dosadašnjem periodu odigrala veliku ulogu u otkrivanju i stvaranju novih tehnologija koje su kasnije komercijalizovane u civilnom sektoru (internet, GPS i ostalo), težište u vojnim izdacima će i dalje biti na tehnološkom razvoju, do te mere da će doći do već pomenute izmene u prirodi konflikta u budućnosti, u čijoj osnovi je težnja za eliminisanjem ljudskih gubitaka. Primena visokosofisticiranih uređaja i sredstava, čiji opseg delovanja se već naslućuje u dosadašnjoj upotrebi dronova i robota u izvršavanju borbenih zadataka, otvara mogućnost vođenja ratova „bez ljudi”. Međutim, neće biti promene u ciljevima rata koji će se i dalje zasnivati na osvajanju ograničenih energetskih i životnih resursa (nafta, voda i slično).

Najveće promene verovatno će se dogoditi u domenu vođenja „informatičkih ratova”. Stoga su u pojedinim armijama formirane specijalizovane sajber jedinice koje su u potpunosti fokusirane na vođenje propagande i suzbijanje potencijalnih napada preko interneta. Zbog srazmerno malih troškova i velike razorne moći sajber udara, praktično sve zemlje mogu u objektivnim mogućnostima organizovati jedinice za informatička dejstva, kako napadna, tako i odbrambena. S tim u vezi Kinezi su predvideli da će se ratovi u budućnosti voditi u tro-dimenzionalnom prostoru, što će zahtevati koordinaciju konvencionalnih i kosmičkih snaga, obaveštajnih sistema i upravljanja operacijama. Informatizacija i kompjuterizacija 2,5-milionske armije u celini treba da bude postignuta do 2020. godine, a glavni zadatak potpuno postizanje strateškog cilja formiranja informatizovanih oružanih snaga do 2050. godine.³³ Ni ostale zemlje ne zaostaju u ovoj trci: nemačka obaveštajna služba BND je 2012. godine stvorila sajber odeljenje za odbranu od informatičkih napada, dok Indija ima posebno sajber odeljenje pri Ministarstvu za informacione tehnologije. Rusija i SAD imaju ozbiljnu napadačko-odbrambenu politiku kada je u pitanju sajber ratovanje. Ruskim uspesima pripisuje se nekoliko razornih napada na Estoniju, Gruziju i Azerbejdžan, a 2014. godine su, osim haosa koji su svojim virusima napravili na računarima ukrajinske vlade, optuženi i za ubacivanje špijunskog softvera u operativne sisteme Windows u sedištu NATO-a i EU.

Zahvaljujući podacima koje je obelodanio američki uzbunjivač Edvard Snouden došlo se do saznanja da dominantne zemlje izvode operacije masovnog nadgledanja, kao i internet diverzije na neprijateljske računare (ali i računare partnerskih zemalja), radi prikupljanja podataka i kontrole nad njima. Na taj način moguće je preuzeti kontrolu nad vitalnim polugama određene države, kao što su elektrane, aerodromi, snabdevanje vodom, energijom, tokovima novca itd. Nešto slično dogodilo se 2009. godine, kada je registrovan pokušaj upada u sistem američkog Ministarstva odbrane. Tada je ustanovljeno da je napad izvršen sa kineske internet adrese, a do kraja operacije Amerikanci su izvršili kontraudar i u kineske sisteme ubacili sopstvene viruse za špijuniranje, kako bi dalje pratili kinesko izvlačenje podataka iz institucija poput UN, koje su i sami eksploitalisali a da nisu bili direktno umešani u diverziju.³⁴

Navedena saznanja ukazuju na to da računari u današnje vreme nadziru gotovo sve ključne infrastrukturne sisteme u svim državama, te da su, bez obzira na to da li su direktno spojeni na internet, izuzetno ranjivi i podložni napadima iz bilo kog kraja sveta, bilo da je reč o ekonomskim ili vojnim motivima. Takođe, važno je naglasiti da, iako su ljudski gubici u takvom ratovanju retki, šteta koja se nanosi sajber napadima predstavlja vrlo velike troškove za odbranu.

³³ <http://www.fakti.org/globotpor/kina/kina-ne-prestaje-da-se-priprema-za-treci-svetski-rat>

³⁴ <http://lat.rtrs.rs/vijesti/vijest.php?id=135279>.

Pored toga, na dinamiku vojnih troškova i geopolitičko pozicioniranje velikih svetskih sila u narednom periodu, u velikoj meri utiće i naredni potezi rivalskih zemalja prema dosadašnjem hegemonu – SAD. Među glavne tačke koje izazivaju zabrinutost u Vašingtonu svrstavamo: vojno angažovanje Rusije u Siriji, projekat ekonomskog pojasa Puta svile, formiranje Evroazijskog ekonomskog saveza i osnivanje Razvojne banke BRIKS-a. S tim u vezi, naslućuju se signali da su Kina i Rusija već preduzele značajne korake po pitanju ukidanja dominacije US \$ u svetskim finansijama. Radi lišavanja statusa rezervne svetske valute koji ima američki dolar, istočne sile su započele procese gomilanje sve većih zaliha zlata, kao i formiranja sopstvenih valutnih zona (rublje i juana). U tom smislu indikativni su zaključci dobijeni razmatranjem hipoteze da je dosadašnja američka dominacija finansirana prodajom državnih obveznica SAD i visokim američkim izvoznim deficitom. Ukoliko se uporedi odnos vojnih izdataka i deficita (budžetski, trgovinski, štednja – investicije) Sjedinjenih Država, može se zaključiti da američku vojsku finansira ostatak sveta. Naime, trgovinski deficit SAD iznosi 524 milijardi US \$, nasuprot vojnim izdacima od 610 milijardi US \$. Iz toga proizlazi pitanje: na koji način će SAD prihvatiti realnost i gubitak liderstva, da li kroz mirni kompromis i saradnju ili će svoj „način života” pokušati da zadrže oslanjajući se na vojnu moć.

Republika Srbija i vojni troškovi

Geopolitičke okolnosti i postojeće bezbednosne pretnje obavezuju Srbiju na stvaranje snažne vojske. Radi ilustracije aktuelne srpske pozicije dovoljno je konstatovati da Srbija danas nema nijednu sigurnu granicu³⁵. Na jugu su Albanci sa Kosova i Metohije izvršili secesiju, na jugozapadu se nalazi Raška oblast u kojoj određeni broj građana islamske veroispovesti sve više iskazuje autonomaške težnje, dok se na severu, u Vojvodini, već otvoreno i temeljno radi na zaokruživanju „vojvođanskog” identiteta i državnosti. Kada su u pitanju istok i jugoistok, pod diktatom stranih država nameću se „problem” vlaške manjine, dok pojedine bugarske parlamentarne stranke zahtevaju reviziju Nejskog sporazuma iz 1919. godine. Jedino je zapadna granica sa Republikom Srpskom neupitna, mada i samo njeno postojanje ukazuje na teško nacionalno breme srpskog naroda. Zato je Srbiji danas potrebna vojska u istoj meri u kojoj joj je bila potrebna u prethodnim epohama kada je bila uslov stvaranja moderne države³⁶. Zbog toga je preko potrebno da prioritet bude modernizacija Vojske Srbije i podizanje njenih operativnih sposobnosti, kako bi se i sama država zaštitila od rastakanja, ali i povoljnije pozicionirala u međunarodnim odnosima.

³⁵ Helsinška deklaracija OEBS iz 1975. godine definiše u tački 3. „nepovredivost granica” (ugrađeno na zahtev SSSR-a, kako bi dobio implicitno priznanje svoje posleratne hegemonije u istočnoj Evropi), dok u tački 8. postoji „pravo naroda na samoopredeljenje” (ugrađeno na zahtev SAD, u okviru ostalih ljudskih prava, što se tumači kao lukavo upakovani „Trojanski konj Henrija Kisindžera”, čime su legalizovani pokreti koji su kasnije doveli do pada komunizma), što je kontradiktorno i koristi se prema potrebama velikih sila, na primerima od Poljske, preko SFRJ, do Krima.

³⁶ Zanimljivo je gledište Latinke Perović o podeli srpske elite koja se provlači od XIX veka, a prema kojoj jedna linija ide od Svetozara Markovića i njegovog koncepta narodne države sa ciljem oslobođenja i ujedinjenja srpskog naroda, a druga od tadašnjih liberala sa ciljem modernizacije države. Podela nastaje jer se modernizacija dovodi u vezu sa razbijanjem organskog jedinstva naroda, kao uslova za njegovu kolektivnu slobodu. Tako je prva linija oslonjena na Rusiju, tradiciju i rezervisanost prema Evropi i modernizaciji, a druga obrnuto. Prema: intervjuu u NIN-u broj 3370, Politika AD, jul 2015, str.34.

S obzirom na to da su male zemlje, poput Srbije, često samo zatečeni posmatrači realizacije širih geopolitičkih interesa velikih sila, neophodno je pratiti komentare i ispoljena interesovanja zvaničnika dominantnih zemalja prema Srbiji. Na osnovu navedene metodologije može se nedvosmisleno zaključiti da zapadne zemlje ceo region Balkana posmatraju kroz prizmu Rusije i u funkciji suzbijanja njenih interesa na ovim prostorima. S druge strane, primarni ruski interes na Balkanu je blokiranje integracije EU u transatlantsku zajednicu. Radi toga Rusija koristi Srbiju kao most za svoje prisustvo u regionu, što ostvaruje posredstvom energetike, političke podrške u vezi KIM-a i saradnje po pitanju zajedničkog angažovanja u vanrednim situacijama (Rusko-srpski humanitarni centar u Nišu). U domenu vojne saradnje važno je zapaziti da Srbija razvija sa SAD bezbednosnu saradnju na visokom nivou, već kroz NATO program Partnerstvo za mir i program državnog partnerstva sa Nacionalnom gardom Ohaja koji se kontinuirano odvija od septembra 2007. godine, dok je vojna saradnja Srbije sa Rusijom vidljiva tek u poslednjih par godina. Pored toga, stalne napetosti i nestabilnosti na Balkanu otvaraju prostor za neprekidno mešanje i arbitražu dominantnih zemalja. Pri tome su zapadne sile u regionu izdvojile i stavile pod patronat albanski faktor, koji zbog nacionalne prisutnosti u okolnim državama u svakom trenutku može namenski da izazove nestabilnost, kao vid pritiska i upozorenja državama u regionu na mogućnost izbivanja još veće krize, u slučaju odstupanja od zadate politike.

U navedenoj konstelaciji snaga dominantnih zemalja i njihovih afiniteta prema Srbiji, u smislu parcijalne realizacije njihovih globalnih strateških interesa, važno je zadržati vojnu neutralnost naše zemlje, uz dalje razvijanje i produbljivanje bilateralne vojne saradnje sa svim vodećim svetskim silama, kako bi se dodatno umrežili zajednički interesi i smanjile tenzije i nesuglasice. Mnogi su opravdani razlozi za vojnu neutralnost, među kojima se mogu izdvojiti istorijsko iskustvo instrumentalizovanja naših nacionalnih interesa za potrebe velikih sila, nakon čega smo, iako na pobjedničkim stranama u dosadašnjim svetskim sukobima, na kraju trpeli multiplikovane negativne efekte, prvenstveno u pogledu političkih i demografskih gubitaka. U tom smislu, a i radi boljeg razumevanja načina svrstavanja u eventualne buduće saveze, poučno je upoznati se sa gledištem Randal Švelera, koji razvija teoriju „ravnoteže interesa“, gde objašnjava da države ne ulaze u saveze zbog premoći ili pretnje, već zbog konkretnih interesa i profita koji takav poduhvat može doneti. Suština njegove teorije može se videti u sledećem citatu: „Opšte je mesto da većina država, čak i među velikim silama, mora u poslednjoj instanci da služi nekome; samo one najjače velike sile mogu očekivati nešto drugačije. I zbog toga što članice vojnih saveza uvek žrtvuju određenu dozu spoljnopolitičke autonomije najvažnija determinanta ulaska države u neki savez je kompatibilnost političkih ciljeva, a ne neravnoteža moći ili pretnji. Države koje su zadovoljne svojim položajem u sistemu pridružice se koalicijama čiji je cilj očuvanje status quo, čak i u slučajevima kada je u pitanju jača strana; sile koje nisu zadovoljne svojim položajem u sistemu, motivisane više sticanjem profita nego bezbednosti, svrstaće se uz uspinjajuću revizionističku državu”.³⁷ Prema tome, države bivaju privučene od strane pobjednika stavljanjem u izgled budućih dobitaka. Da bi što slikovitije prikazao ovaj široki dijapazon različitih interesa koje države mogu imati, Šveler deli države na „lavove“ (najmoćniji akteri u međunarodnom sistemu, države koje su voljne da plate visoku cenu da bi sačuvala ono što već poseduju, ali veoma malu cenu da bi uvećale svoju moć), „jaganjce“ (države koje će platiti

³⁷ Randal L. Schweller, "Bandwagoning for profit – Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1. Summer 1994, page 88.

veoma malu cenu da bi sačuvale ili uvećale ono što imaju, kao što su male evropske sile poput Čehoslovačke, Rumunije, Austrije i Jugoslavije na samom početku Drugog svetskog rata), „vukove” (ambiciozne države koje su spremne da preduzmu veliki rizik da bi popravile svoje stanje koje one vide kao neodrživo, kao što je bila Nemačka pred svetske ratove) i „šakale” (države nezadovoljne raspodelom moći i sopstvenim položajem u međunarodnom sistemu, koje uvek kalkulišu pre nego što se pridruže nekoj od strana, kao što je učinila Italija u Prvom svetskom ratu ili Bugarska u Drugom svetskom ratu).

Međutim, *conditio sine qua non* vojne neutralnosti je snažna i održiva ekonomija, koju Srbija još nije uspostavila. Shodno tome, visina vojnog budžeta Srbije je u ravnoteži sa veličinom ostalih susednih zemalja, bez obzira na različite bezbednosne pretnje ili članstva u vojnim savezima (Rumunija, Bugarska, Mađarska, Hrvatska i Albanija su članice NATO-a). Srpski vojni troškovi su znatno manji od rumunskih, a približni bugarskim, mađarskim i hrvatskim, dok su veći od ostalih zemalja regiona. Nezavisno od imperativnog podizanja srpske ekonomije, koja jedino pruža dugoročno rešenje, potrebno je postići trajni društveni konsenzus da, odmah posle mera kojima se podstiče razvoj privrede, vojska mora uživati prioritet prilikom raspodele budžetskih sredstava.

Tabela 5 – Prikaz vojnih troškova R. Srbije i okolnih zemalja³⁸ (u milijardama US \$)

	2004.	2014.
Srbija	0,739	0,950
Rumunija	1,530	2,543
Bugarska	0,651	0,837
Mađarska	1,533	1,164
Hrvatska	0,731	0,875
BiH	0,200	0,200
Makedonija	0,135	0,133
Albanija	0,101	0,135
Crna Gora	0,062 (2006.)	0,078

Ograničeni budžet, međutim, nikako ne treba posmatrati kao večnu i nepremostivu prepreku. Problem oskudnih finansija mogao bi delom biti rešen donošenjem strategije razvoja vojne namenske industrije, koja je u prošlosti imala zavidan renome na svetskom tržištu (izgradnja vojnih skloništa, mostova i aerodroma, kao i prodaja naoružanja i vojne opreme), gde je ostvarivala značajne prihode. Time bi se našao način da se obezbedi modernizacija tehnološki manje zahtevnih borbenih sistema i da se istovremeno, kroz izvozne kapacitete, osiguraju dodatna finansijska sredstva za nabavku savremene ratne tehnike. Pored toga, ne treba odbaciti i „nebudžetske” načine nabavke vojne opreme (primer uspešne realizacije robnog kredita sa Rusijom), kako u izboru ekonomskog aranžmana nabavke, tako i u izboru željenih sredstava. Kada je Srbija u pitanju navedena činjenica poprima dodatnu važnost, jer je, usled kompleksnih geopolitičkih okolnosti i stvarnih bezbednosnih pretnji, bezmalo reč o samom opstanku jedne nacije. Naprosto, Srbija je primorana na stvaranje moćne oružane sile kako bi odgovorila celokupnim društvenim izazovima koji stoje pred njom.

³⁸ <http://www.sipri.org>.

Većina vojnih intervencija velikih zapadnih sila u protekle dve decenije oslanjala se isključivo ili prevashodno na vazdušnoj komponenti vojne moći. Uostalom, NATO agresija na SR Jugoslaviju, odnosno Srbiju, dovoljno je poučan primer, tako da je nesumnjivo da bi svaka eventualno nova agresija na Srbiju ponovo bila započeta iz vazdušnog prostora i da je agresor ne bi mogao uspešno voditi ni na kopnu bez prethodno stečene vazdušne prevlasti. Zbog toga je, pre svega, potrebno raspolagati snažnom protivvazduhoplovnom odbranom (PVO) i nabaviti savremene sisteme PVO. Kada su ostali ciljevi, odnosno moguće pretnje na uvek nestabilnom Balkanu u pitanju, bilo bi potrebno usmeriti težište na jačanje Kopnene vojske, posebno na rod oklopnih jedinica.

Ipak, s obzirom na to da ovaj rad nema ambiciju da razmatra vojnu doktrinu R. Srbije, niti izbor ratne tehnike, zadržaćemo se na ovim zapažanjima. Tako je po strani ostalo važno pitanje organizacije rezervnog sastava Vojske (aktivna rezerva) i strategije razvoja vojne namenske industrije, kao i efikasnosti vojnog obaveštajno-bezbednosnog aparata. U vremenu kada pravovremena i tačna informacija u svim oblicima nadmetanja (političko, ekonomsko i vojno) često prevazilazi značaj veličine sredstava uloženi u određenu operaciju, možda pomenuti obaveštajni segment zaslužuje čak i prvenstvo nad samom oružanom silom, bar po pitanju ulaganja u razvoj i modernizaciju, prvenstveno jer anticipira događaje i time smanjuje ili eliminiše troškove iznenađenja.³⁹

Zaključak

„Vim vi repellere omnia iura clamant“⁴⁰
(Dopušteno je silu odbiti silom)

Klasična bezbednosna dilema ukazuje na to da povećavanje bezbednosti određenog entiteta, uvećavanjem sopstvene vojne moći, dovodi do ugroženosti drugih entiteta i iza ziva rivalitet koji na kraju proizvodi sukob. Na taj način se bezbednosno okruženje uslo žava, a nasilje i upotreba vojne sile se uvećavaju. U savremenom svetu su u toku ogromne promene i moguća pojava velikih vojnih pregrupisanja. Ono što se prepoznavalo kao proces globalizacije sada daje nove oblike, dolazi do mogućnosti stvaranja novih vojnih saveza, koji su samo pre nekoliko godina bili nezamislivi, dok neke stare veze slabe. Tako se, recimo, približavaju Rusija i Kina, SAD i Indija, a slabe veze između Evrope i Rusije, pri čemu ujedno raste i njihova međusobna polarizacija. To je deo velikog prekomponovanja i ulaska u novu fazu međunarodnih odnosa. U navedenim okolnostima izdvojilo se pet dominantnih svetskih sila: SAD, Rusija, Kina, Indija i EU, koje su ovladale nuklearnim potencijalom i snažnim komponentama raketno-nuklearnih i vazduhoplovnih snaga strategijske namene, pri čemu se EU, prvenstveno zbog svoje dezintegrisanosti i zavisne uloge u NATO, za sada još nije odredila kao dovoljno ambiciozan subjekat.

³⁹ Brojni su poznati primeri korišćenja najsavremenijih sredstava za prikupljanje podataka, gde među učesnicima nema izuzetaka, ni prijatelja ili saveznika. Postoji samo interes i neograničena želja za moć, koja se ogleda u lepezi manipulativnih mogućnosti u svim sferama društvene stvarnosti, a najviše u segmentima vojne i ekonomske špijunaže.

⁴⁰ Marko Tulije Ciceron, rimski državnik, filozof i besednik (106.p.n.e. – 43.n.e.)

Sa rastom multipolarnosti menjaju se karakter i razmere vojnih budžeta dominantnih zemalja. Aktiviranje pojedinih kriznih žarišta (Balkan, Bliski istok, Kavkaz, jugoistočna Azija, Afrika, Ukrajina) može se shvatiti kao odjek ubrzane dinamike u međunarodnim odnosima. Strateške komunikacije, resursi sirovina i energenata legitimni su ciljevi zemalja, koliko i ometanje drugih da ostvare svoje interese. Na taj način vojni troškovi dobijaju na značaju, jer se njihovom analizom i komparacijom mogu ceniti buduće namere i ambicije zainteresovanih država. Jedna od karakterističnih odlika realizacije strateških interesa velikih sila jeste izraženi pragmatizam i makijavelistička veština u kombinovanju svih raspoloživih, neretko i logički protivrečnih ideoloških, političkih, ekonomskih, vojnih i obaveštajnih sredstava radi ostvarivanja dugoročno projektovanog krajnjeg cilja, koji protivnicima, čak i nakon postizanja željenih efekata, često ostaje nevidljiv i nedokučiv. Takav se strategijski pragmatizam ispoljava žrtvovanjem manjih ciljeva nauštrb glavnog i osnovnog, što dodatno zamagljuje prave namere i dalekosežnost ove osmišljene delatnosti.

Ukazana potreba da se rasvetle buduće namere i ambicije dominantnih zemalja na globalnoj pozornici iznedrila je određene zaključke i procene o daljim tendencijama navedenih svetskih sila, prvenstveno po pitanju ulaganja u oružane snage. U radu je ustanovljeno da je opšti rast vojnih izdataka početkom XXI veka zapravo reakcija na američku hegemoniju uspostavljenu nakon hladnog rata, gde su SAD kroz svoju superiornost dominirale ukupnim međunarodnim odnosima, što nakon ekonomskog i političkog oporavka ostale dominantne sile više neće dozvoliti. U tom kontekstu prihvaćena je procena da će svetski vojni troškovi u narednoj deceniji nastaviti da rastu, ali će sastav te potrošnje biti sasvim drugačiji od sadašnjeg. Navedeni rast će se prebaciti na Aziju, Bliski istok i Severnu Afriku, gde će ekonomski razvoj i bezbednosna nestabilnost podstaći značajan porast vojne potrošnje. Evropski deo vojne potrošnje u narednom periodu ostaće značajan, ali će stagnirati, prvenstveno zbog aktuelne ekonomske krize, osim ukoliko se ne pojavi veća bezbednosna pretnja.

Konačno, svi protivnici rata nadaju se da će pragmatični političari sa vizijama poželjne budućnosti svojih zemalja i svesni komparativnih prednosti, kao i geoekonomske komplementarnosti u vitalnim oblastima, uspeti da pronađu zajednički interes. Na određenim tačkama sučeljavanja njihovih interesa nastaviće se rivalski odnosi, ali im strategijske razvojne projekcije nalažu da primene najdelotvornije modele saradnje, ponajpre u trgovinskoj i energetske oblasti. Ipak, ne treba zanemariti ni sumornu mogućnost da multipolarnost postane samo novi raspored moći, a ne saglasnost o ključnim principima i vrednostima, čime bi se potvrdio istorijski kontinuitet da čovečanstvo još ne uspeva da organizuje svetski sistem koji bi se zasnivao na uravnoteženom odnosu između rasta, razvoja i raspodele bogatstva, te nas u tom slučaju očekuju nove složene krize i konflikti.

Literatura

- [1] Collier Paul, Anke Hoeffler, „Military Expenditure, Threats, Aid, and Arms Races”, World Bank 2002.
- [2] David Vine, „Base Nation-How U.S. Military Bases Abroad Harm America and the World”, Metropolitan/Henry Holt, Kirkus Reviews Issue, New York 2015.
- [3] Džozef Naj, „Kako razumevati međunarodne sukobe”, Stubovi kulture, Beograd 2006.
- [4] European Defence Agency, Annual Report 2013, Defence Data 2012.
- [5] Global Strategic Trends - Out to 2045, Ministry of Defence UK, Crown Copyright 06/14.

- [6] Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1991.
- [7] „Long-Term Economic and Military Trends 1950-2010”, Rand Corporation, Santa Monica 1989.
- [8] NATO annual report, Public Diplomacy Division, Bruxelles 2015.
- [9] Pol Kenedi, „Uspon i pad velikih sila”, CID, Podgorica, Službeni list, Beograd 1999.
- [10] *The Military Balance 2015*, The International Institute for Strategic Studies, London, 11. February 2015.
- [11] NIN broj 3370, Politika AD, jul 2015.
- [12] Randal L. Schweller, „Bandwagoning for profit - Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1. Summer 1994.
- [13] Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1987.
- [14] *Top Trends in Defense 2014-2024*, AVASCENT, Washington, July 2014.
- [15] Todorović Miloš, Đorđević Saša, „Perspektive razvoja dominantnih zemalja u međunarodnim odnosima”, *Zbornik radova međunarodne konferencije upravljanja kvalitetom i pouzdanošću, Istraživački centar Prijedor, Čačak 2015.*
- [16] <http://www.sipri.org>.
- [17] <http://www.eda.europa.eu>.
- [18] <http://data.worldbank.org/country/EUU>.
- [19] <http://natocouncil.ca/nato-spending-report-members-fail-to-meet-2-threshold>.
- [20] <http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail>.
- [21] <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/510247/Dan-kad-su-banke-zamenile-tenkove-1-Diktatura-finansijskih-terorista>.
- [22] <http://lat.rtrs.rs/vijesti/vijest.php?id=135279>.
- [23] http://ruskarec.ru/politics/2015/05/03/rusija_se_sprema_za_hibridni_rat_sa_zapadom_39539.html.
- [24] <http://www.fakti.org>
- [25] <http://www.iwh-halle.de/e/publik/presse/30-15.pdf>.